

КАРМЕН

опера

ЖОРЖ БИЗЕ

Из Хабанере:

„Љубав је попут дивље птице
коју је немогуће укротити,
и што је више себи призиваш
тима ти она више измиче.“

Ж. Бизе, Кармен

Јелена Кончар

Жорж БИЗЕ

КАРМЕН

ојера у четири чина

Либрето написали: Анри Мејак и Лидовик Алеви, према истоименој новели Проспера Меримеа

Диригент: **Александар КОЈИЋ**

Редитељ и сценограф: **Озрен ПРОХИЋ**, к.г. (Хрватска)

Костимографиња: **Сенка РАНОСАВЉЕВИЋ**

Хор припремила: **Весна КЕСИЋ КРСМАНОВИЋ**

Кореограф: **Тони РАНЂЕЛОВИЋ**

Сарадник за сценски покрет: **Иван КЛЕМЕНЦ**, к.г.

Дизајнерка светла: **Весна КОЛАРЕЦ**, к.г. (Хрватска)

Видео-пројекције: **Александар ЈОВАНИЋ**, к.г.

Лица:

Кармен, Цијанка, радница у фабрици **Јелена КОНЧАР / Софија ПЕТРОВИЋ**, к.г.

Дон Хосе, наредник грајонске јарге **Стеван КАРАНАЦ / Марко ЖИВКОВИЋ**, к.г. /
Александар Саша ПЕТРОВИЋ

Ескамиљо, њорчагор **Небојша БАБИЋ / Жељко Р. АНДРИЋ / Васа СТАЈКИЋ**

Микаела, сеоска девојка **Дарија ОЛАЈОШ ЧИЗМИЋ / Верица ПЕЈИЋ / Лаура ПАВЛОВИЋ**

Зунија, њоручник грајонске јарге **Горан КРНЕТА / Никола БАСТА**, к.г.

Моралес, наредник грајонске јарге **Бранислав СТАНКОВ / Лука ЈОЗИЋ**, к.г.

Фраскиша, Карменина друјарица **Марија ЦВИЈИЋ / Марија МИТИЋ ВАСИЋ**, к.г.

Мерседес, Карменина друјарица **Маја АНДРИЋ / Свјетлана ЋОКИЋ**, к.г. /
Александра КОЦИЋ, к.г.

Данкаиро (Прошјува), кријумчар **Игор КСИОНЖИК / Лука ЈОЗИЋ**, к.г.

Ремендаго (Закриљени), кријумчар **Бранислав ЦВИЈИЋ / Ермин АШЋЕРИЋ**, к.г.

Лилас Пасија, крчмар (нема улоја) **Владимир СТОЈКОВИЋ**

Учествују Хор, Оркестар и Дечји хор Опере и Балет СНП-а.

Балет: Верица КОЗАРЕВ КЛАРИЋ, Мина РАДОВИЋ, Јелена МИЛОШЕВ, Бојан РАДНОВ,
Ђулио МИЛИТЕ, Михаил СЕРГЕЈЕВ, Марко ИВАН (*Ликагор*)
Статисти: Владислав Шегуљев, Мирослав Стојиљковић, Стефан Микан

Концертмајстори: Владимир Ђуковић, Сергеј Шаповалов
Корепетитори: Данијела Ходоба Леш, Милена Миловановић, Страхинја Ђокић
Асистенткиња редитеља: Катарина Матеовић Тасић
Дечји хор припремила: Верица Пејић
Допунски хор припремио: Јован Пејић
Корепетитор хора: Немања Штеванов
Инспицијенткиње: Тања Цвијић, Сања Миланов
Суфлерке: Санела Митровић, Александра Мајтан
Дисплеј и адаптација превода за титл: Иван Свирчевић

Лектор за француски језик: Зоран Маровић

Репетиторка Балета: Бранка Глигорић
Асистент сценографа: Томислав Шараба
Главна асистенткиња костимографкиње: Миња Давидовић
Асистенткиња костимографкиње: Снежана Јањић Хорват
Мајстор светла: Ђорђе Бедов

Декор, костими и остала сценска опрема израђени у радионицама Српског народног позоришта.
Представа се изводи на француском језику. Траје око три сата са две паузе (после I и II чина).

Премијера: 30. септембра 2022, сцена „Јован Ђорђевић“, 19.00

*Током 162. сезоне, Ојера СНП-а свим програмама обележава 75 година од оснивања
и 125 година од првих ојерских представљања у Новом Саду.*

Репризе: 1. и 3. октобра 2022.

Дарија Олајош Чизмић и
Стеван Каранац

Жорж Бизе, КОМПОЗИТОР (Georges Bizet)

Рођен је у Паризу 25. X 1838, у цењеној музичкој породици. У родном граду је са непуних 10 година примљен на Конзерваторијум као „чудо од дeтeтa“ и почео је да учи клавир и композицију (код А. Мармонтела, Ф. Беное, П. Цимермана и Л. Алевија). Прву симфонију, *Симфонија са високим Ц*, на-

писао је са 17 година и то као школски задатак на студијама (откривена тек 1935. у тамошњим архивама). Награде које је освајао обезбедиле су му наставак школовања (1857. добио награду од Жака Офенбаха за оперу *La docteur Miracle*). Трогодишње студије је наставио у Риму, где је написао једну од својих првих (и познатих) опера *Дон Прокопио*. По завршетку студија вратио се у Француску и наставио да компонује. Прихваћен је у Театару „Lyrique“ за који је 1863. написао оперу *Ловци на бисере*, а изводила се још и *La jolie fille de Perth*, но без већег успеха. Слично је и са романтичном опером *Дјамилех* (1872) у Опери „Comique“. Исте године његова сценска музика за Додеову драму *Арлезијанка*, касније прерађена у две оркестарске свите, постиже запажен успех. Дотад под романтичарским утицајима, *Арлезијанком* се Бизе приклања сценском реализму, који се највише очитава у његовом ремек-делу, опери *Кармен* (*Carmen*, 1875). Бизе је дуго боловао (према неким мишљењима, од мишићног реуматизма и ангине пекторис) и само неколико месеци након неуспешне премијере *Кармен* у Паризу, преминуо је од срчаног удара 3. VI 1875. Сахрањен је на гробљу „Пер Лашез“ у Паризу.

Кармен Заснована је на истоименој новели француског писца Проспера Меримеа, који је своју новелу објавио 1845. у једном часопису. Либрето су написали Анри Мејак и Лидовик Алеви, одлични познаваоци сцене који су вешто мешали хладну иронију и чулну опијеност у својим либретима. Либрето за *Кармен* су удаљили од књижевног извора, одбацили су све што је сувишно за сцену, минимизирали су Карменино лукавство, деградирали њену улогу вође кријумчара само на члана. У опери смо сведоци Хосеовог пада (за разлику од новеле где је он већ на почетку одметник), нема Кармениног мужа Гарсије, али су додали лик Микаеле. Радња се одиграва на тргу, у крчми, под зидинама кориде, у Севиљи 1830. године. Бизе и либретисти су створили драму карактера са ликовима који имају различит поглед на живот и љубав, испунивши је класичним шпанским мелодијама: фламенком, пасом добле, хабанером (стихове писао Бизе). Лик Кармен су остварили на принципу демонске хероине, магично сензуалне заводнице али деструктивне за мушкарце. Она „бојама љубави“ збуњује душу честитог Дон Хосеа који ће због ње погизити војничку заклетву, постаће лупеж

и на крају ће је, у наступу љубоморе, убити. Огромну улогу има лајтмотив фаталне страсти која се развија на линији сталног пораста драме, а кулминира смрћу Кармен у тренутку када народ слави победу тореадора Ексамиља. Микаела, по карактеру у супротности са Кармен, даје опери један тон заноса и раздраганости – смерна је и невина сеоска девојка, заљубљена у Дон Хосеа који једва и да је примећује.

Премијера је одржана 3. III 1875. у париском „Théâtre national de l'Opéra-Comique“. Улога Кармен је била поверена мадмазел Селестини Гали-Мари, дириговао је Ж. Делофре, у улогама су били П. Лери (Дон Хосе), М. Шапуи (Микаела), А. Дикас (Фраскита), Шевалије (Мерседес), Ж. Бухи (Ескамиљо), Потел (Данкаиро), П. Барно (Ремендадо), Е. Диверноа (Моралес), Е. Дифриш (Зунига). Опера је оцењена као неморална и вулгарна, а Бизе је био разочаран. Не треба да чуди што је *Кармен* својим ликовима са социјалне маргине, необузданом сексуалношћу и убиством на сцени шокирала своју публику. Али то је делимично била поента, јер се Камиј ди Локл, један од директора Опере комик, надао да ће Бизе ревитализовати театар. После 33. извођења, завеса је спуштена.

Иако опера није одмах постигла успех, било је и похвала које су стизале од Теодора де Банвила, цењеног критичара и песника, и од колега композитора Сен-Санса, Маснеа, П. И. Чајковског и Дебисија, који су одмах препознали њену лепоту:

Теодор де Банвил: „Господин Жорж Бизе један је од оних амбициозних људи за које музика, чак и у позоришту, не сме бити само забава, начин да се проведе вече, него божански језик који ће изразити тескобе, небеске тежње бића које је ту, на земљи, пролазник и изгнаник“.

Петар И. Чајковски: „Предвиђам да ће за десет година опера *Кармен* бити најпопуларнија опера на свету“.

И публика је почела да дели исто мишљење, поготово након премијере у Бечу октобра 1875, када је *Кармен* освојила публику. Био је то прави опера-балет са бројним плесним тачкама, спектакл у којима су учествовали јахачи на коњима и свита тореадора. Оперу *Кармен* више ништа није могло да стане на путу до славе...

Гали-Мари, прва Кармен. Своју последњу представу отпевала је 1890. у корист подизања споменика Ж. Бизеу којег је изузетно ценила.

Кармен је једно од атрактивнијих музичко-сценских дела икада, с правом носи назив „опера над операма“ и не силази с репертоара оперских позорница света. Њеној популарности доприносе и честа концертна извођења певачких и оркестарских нумера, од Кармине сегедиље и хабанере, Хосеове арије о цвету, куплета Ескамиља, до Микаелине арије, а ко их је једанпут чуо, никад више није могао да их заборави.

Фридрих В. Ниче: „Јуче сам слушао – да ли ћете ми веровати? - по двадесети пут Бизеово мајсторско дело... И заиста сваки пут кад бих слушао *Кармен* чинио сам се себи више филозофом, бољим филозофом него што себи иначе изгледам: постао бих тако стрпљив, тако срећан... Ова музика ми се чини савршеном. Долази лако, гипко, учтиво... Завидим Бизеу што је имао храбрости за такву сензибилност која у образовној музици Европе још није имала израз – на тој јужњачкој, потамнеој, изгорелој сензибилности... Најзад љубав, љубав враћена природи! Не љубав „узвишене девице“! Никаква сентименталност! Већ љубав као фатум, као фаталност, цинична, невина, сурова...“ (1888)

(Из *Музичке енциклопедије*, *Музика* Д. Плавша, *Povijest glazbe* J. Andreis, *Случај Вајнер*, Ф. Ниче)

Чувене оперске диве које нису само тумачиле ову улогу, него су „биле Кармен“: Селестин Гали-Мари, Ема Калве, Тереза Бреганца, Марија Калас, Џулија Мигенс, Елена Обрасцова, Бисерка Цвејић, Ружа Поспиш Балдани, Марија Ивинг, Ана Катерина Антоначи, Ангела Георгију, Беатрис Урија Монзон, Ане Софи фон Отер, Ненси Фабиола Херера, Анита Раквелишвили, Елена Гаранча...

фото gallica.fr: сцена из *Кармен* 1875.

Кармен с ону страну добра и зла – један музиколошки поглед

У доба још увек неуспешне борбе против фемицида као најдеструктивнијег израза патријархалних друштвених односа, Бизеова опера *Кармен* није само-разумљив репертоарски избор, већ уметничка рефлексија која покреће питања о односу етичког и естетичког у (транс)историјском друштвено-политичком контексту. Опером упризорено књижевно дело је Меримеова новела о убиству фаталне жене, умногоне другачија од сентименталних и митолошких сижеа карактеристичних за свет романтичарске опере. Бизеово дело дубоко је уроњено у подручјима егзотичног, забрањеног и сексуалног. Рекло би се и дубље него Вердијева *Травијата* или Маснеова *Манон*, чији су фокуси такође на демонском и неукротивом еросу. Све три јунакиње ових опера плаћају животом патријархалну посесивност прерушену у судбински грех. Оно што Кармен, пак, издваја у односу Виолету и Манон, јесте бруталност с којом се „судбина“ разрачунава с њом. Пошто Кармен нема „златно срце“, како примећује музиколог Ричард Тараскин, у очима XIX века ту бруталност и заслужује. Заводницу убија њен плен, следећи свој нагон, а извршавајући освету друштва.

Због својих обележја опера *Кармен* се посматра као прекретничко дело које најављује заокрет ка реализму и натурализму у опери *fin-de-siècle*-а. Музички језик и формална решења не издвајају је у односу на жанровске стандарде свог времена. Чак је и фриволна хроматика у чувеној Хабанери типично обележје (најчешће оријенталне) *femme fatale* на европским оперским позорницама. Говорни дијалози, накнадно прерађени у речитативе, разлог су због којег је опера *Кармен* сврстана у комичне опере. Неадекватном жанровском позиционирању допринело је и место постављања у свет – париски *Théâtre national de l'Opéra-Comique*. У освит премијерног извођења Бизеове опере управник овог „породичног театра“ Адолф де Лувен дао је оставку, јер није желео да учествује у продукцији дела у којем тенор пробада сопранисткињу наочиглед публике. Сматрало се да је и музика једна од зазорних димензија опере, јер није заснована на идиомима префињеног француског стила, већ на звучном хабитусу скитница, Рома и других ликова са друштвене маргине.

Одувек одбојна конзервативном ставу, провокативност је истовремено привлачна иновативном односу према животу и стваралаштву. Данас нема спора о уметничкој вредности најпознатије Бизеове опере. Са својом „шпанском“ сценографијом и музичком атмосфером, она репрезентује дубоко укоренењени афинитет француске културе према страном/егзотичном. Њена музика поседује изванредну мелодијску и ритмичку виталност и прозрачност. Поред зналачке оркестрације Бизе се кроз њу у најбољем светлу представља способношћу да најизраженије драмске ефекте постиже најекономичнијим средствима.

Др Немања Совтић

Небојша Бабић

Жељко Р. Андрић

фото: Е. Мемедовски

Кармен – опера која се не пише некажњено

Веома јасно се сећам када сам први пут гледао оперу *Кармен*. Било је то 1997. и ја сам имао 14 година. Нисам био свестан свих детаља радње ове опере, нити деликатног односа међу ликовима, али сам од првог такта био потпуно опчињен Бизеовом музиком. Без шале. До самог краја опере био сам у некаквој врсти трансa. Убрзо ће се то осећање јавити код још неких оперских наслова у мом тадашњем тинејџерском узрасту. Уз то, негде у то доба сам јасно дефинисао да желим да ми дириговање буде позив којим ћу се бавити. Гледајући и слушајући *Кармен*, пожелео сам дечачки, искрено, да једнога дана диригујем ову оперу. На овој сцени...

Тада, 1997. године, Нови Сад је обележавао 50 година од поновног оснивања своје опере и њеног непрекидног рада. Данас, 2022. годи-

не, Нови Сад је европска престоница културе, уједно, новосадска опера обележава 75 година од реоснивања, а ја имам част да диригујем нову продукцију *Кармен*. Толико о испуњењу снова.

Кармен је, као и свака добра опера, дело које поставља много питања. Шта је то што *Кармен* чини толико важном, толико популарном и онима који о опери не знају ништа и онима који знају много? Шта је то у Бизеовој музици толико посебно? Зар нисмо до данас на хиљаде пута чули „Хабанеру“, „Сегедиљу“ или арију Торедора па опет, када их чујемо нешто се у нама пробуди, нешто нас помери и узбуди...

Чисто са струковне стране говорећи, а без сувишне опширности, то је једноставност ове музике. Да, једноставност и директност којом музика у овој опери комуницира са публиком.

Кармен је многим великим оперским композиторима (Чајковски, Рихард Штраус) била узор и путоказ како оперу треба писати. Штраус је младим колегама говорио: „Гледајте у ноте Бизеове *Кармен* и учите се једноставности. Минимумом средстава постиже се максималан ефекат.“ Чајковски је целога живота на свом радном столу држао ноте *Кармен*.

Истина је, мелодија је врло често до те мере једноставна код Бизеа да је готово банална. Али никада вулгарна. Француски композитори, пре свега Офенбах из чије је традиције изашао Бизе, одувек су били познати као одлични мелодичари. Композитори способни да пишу дивне, памтљиве мелодије.

Многи греше када *Кармен* поистовећују искључиво са Шпанијом. Иако се ово дело дешава у Шпанији и обилује тзв. шпанским музичким цитатима, *Кармен* је по свим музичким параметрима француска опера! То није шпанска опера. *Кармен* има везе са Шпанијом колико и *Auca* са Египтом. А *Auca* је, несумњиво, италијанско дело *par excellence*.

Кармен је, дакле, у мелодиозности превазишла сва дотадашња француска дела. Пратња која је око мелодије је врло често само још једна мелодијска линија, а не читав низ густих контрапунктских гласова и акордских тонова. Само још један мелодијски глас... Музика *Кармен* није презасићена. Фантастично је избалансирана. Густина музике и гласноћа у једној сцени увек непогрешиво одговара драмској атмосфери коју музика подржава.

Са друге стране, помало је контрадикторно, али ово је опера са веома много тзв. хроматских тонова тј. музичких полустепена којима треба знати како руковати јер се, услед прекомерне употребе, врло брзо дође до шуме неартикулисаних звукова. Али не и код Бизеа. Треба бити изузетан

мајстор па заузети такав став. Бизе се заиста „играо ватром“ користећи све те оштре тонове. Када сам први пут дубоко анализирао *Кармен*, био сам шокиран тиме. Јер, оштри тонови који чине његову музику су готово неприметни - а ту су. Међутим, оно што је главна и најважнија ствар јесте Бизеов избор да напише оперу по новели „Кармен“ Проспера Меримеа. Тај избор показао се као нешто што ће га коштати живота.

Бизе је на оперску сцену изнео сирову, огољену емоцију. Без типичног „оперског“ и „оперетског“ улепшавања. Шпанија–Севиља. Врућина. Свет радница у фабрици дувана, људи са маргине, војнички позив – до тада у операма представљан као исправан и готово надљудски частан - одједном је, како је критика после премијере говорила, „осрамоћен“, јер главни лик, војник, завршава као криминалац, разбојник. Уздрмани породични односи, Едипов комплекс, каријеризам, жеђ за славом, еротика, кафански полусвет, блуд, корупција, органи реда који сарађују са криминалом, главни лик жене која је спремна да зарад своје слободе и својих идеала оде и у смрт – јер она тако

она хоће. То су ствари непојмљиве за оперски театар средине 19. века. У романима Золе и Мери-меа – да, али у Опери нипошто! Па у оперу се иде да би се од тога побегло!

Те вечери 3. марта 1875. људи су се уплашили препознавши сами себе. Неко је цело вече са оперске сцене упирао прстом у њих и показивао им какви су у ствари. А они су дошли у Оперу да се опусте... *Кармен* је доживела велики неуспех. Посетиоци су са негодовањем напуштали представу и на самом крају није било више никога у гледалишту. Жорж Бизе је нехотице те вечери у оперу посејао зрно које ће неколико деценија касније исклијати и бити дефинисано као „веризам у опери“. Читав низ великих композитора (Маскањи, Леонкавало, Ђордано...) изаћи ће из овог бизеовског веристичког „шињела“. После веризма, експресионизам у опери ће такође изнедрити снажне женске ликове. Опере као што су *Пајаци*, или *Кавалерија русијикана* представљаће у музичком и драматуршком смислу директан изданак Бизеове *Кармен*. Без *Кармен* не би било ни Штраусове *Саломе*, ни Пучинијеве *Турандој* ни Коњовићеве *Кошћане* ни Шостаковичеве *Катарине Измаилове*... То је одговор на питање са почетка – Зашто (нам) је *Кармен* важна?

Из моје визуре, извођење оваквог дела представља изузетан диригентски задатак. Не расплинути се и не повести за чисто шпанским колоритом, већ га схватити успутно. Не банализовати музику, већ је протумачити исправно. Водити рачуна да радња и музика теку природно, неусиљено. Бринути да музика не „стоји“ и да нема „празног хода“ јер *Кармен* је опера страховитог емотивног напона и набоја. То су ствари које зависе од диригента. У супротном, *Кармен* је једна досадна опера. Нису сва Бизеова дела квалитетна као *Кармен*. Чак ни приближно. Ништа што је написао није му донело ни толику славу нити је остало запамћено у мери у којој је *Кармен* овековечена. Ипак, у случају *Кармен* дошло је код Бизеа изненада до некаквог натприродног надахнућа, до те мере успело написаног дела да је то запањило његове најближе пријатеље и колеге. Као да је посредни некакав готово фаустовски пакт који по цену вечности дела заузврат тражи сам живот уметника. Данило Киш је једном приликом рекао, већ увелико фатално болестан, да је своју књигу „Енциклопедија мртвих“ писао непосредно уочи болести. Да је та књига била нека врста предсказања, предосећања, јер болест коју је Киш касније добио несумњиво је последица тога што је пишући о болести свог јунака „дирео“ у ствари у које се „не сме дирати“ - „Такве се књиге не пишу некажњено“, казао је Киш.

Слично се може закључити и за сиротог Бизеа који се убрзо након премијере *Кармен*, у којој скоро сви главни ликови завршавају трагично, разболео и скончао у 36. години. Његов живот био је цена вечности његове *Кармен*.

Александар Којић, диригент

Садржај

Први чин – На тргу у Севилји, војници проматрају пролазнике. Долази Микаела која тражи наредника Дон Хосеа да би му уручила писмо и поздраве од мајке. Наредник чете на стражи Моралес покушава да је задржи, али она одлази. Вратиће се кад стражу преузме Хосе. Најављена дечјим хором (*Avec la garde montante / Заједно са сменом сџраже*), стража се мења. Моралес преноси Хосеу да га је тражила Микаела и одлази. Долази поручник Зунига и занима се за девојке које раде у оближњој фабрици цигарета. Хосеа оне не занимају. Он је из Наваре, одакле је и Микаела, девојка која га је тражила и коју очекује. Она је сироче, а одгајила ју је његова мајка удовица. Чује се звон које најављује одмор радница, оне излазе из фабрике и певају о слатком диму (*Dans l'air, nous suivons la fumée / Поћлегом ѓраћимо..., слаћки, мирисни дим*). Међу њима је Кармен – Карменсита. Она пева чувену хабанеру (*L'amour est un oiseau rebelle / Љубав је ѓоћућ гивље ѓћице*). Пева о љубави с јасном поруком: „Ако те ја волим, добро се пази“ и баца цвет у лице Хосеу. Сви се разилазе, а Хосе остаје сам. Првобитно равнодушан на Карменино певање, сада узима цвет који му је бацила и брзо га скрива да га не би видела Микаела која управо стиже. Она му носи писмо од мајке, нешто новца и пољубац (*Parle-moi de ta mère! / Причај ми о мојој мајци*). Хосе чита писмо у којем га мајка саветује да се ожени Микаелом, што је он спреман и да учини. Он је дирнут, али нежну идилу ремети страх од „демона“, што Михаела не схвата и одлази. Изненадна бука из фабрике промениће ток догађања. Почела је свађа између радница. За то је крива Кармен па Зунига наређује Хосеу да је одведе у затвор. Кад остану сами, Кармен му заводљивим речима у славној сегедиљи (*Près des remparts de Séville / Покрај зигина Севилје*) описује живот у крчми Лиласа Пастије и обећава му да ће све бити онако како она каже јер је он воли, што потврђује цвет који је скрио у недрима. Хосе је сав опијен... Док ју је водио у тамницу, она га одгурне и побегне.

Други чин – У крчми Лиласа Пастије, Кармен и њене пријатељице Фраскита и Мерседес забављају војнике, међу њима су Зунига и Моралес. Кармен пева циганску песму (*Les tringles des sistres tintaient / Шћаћићи ѓо сџрама ѓребуру*). Веселе је на врхунцу. Кармен од Зуниге дознаје да је Хосе управо пуштен из тамнице након што је издржао једномесечну казну јер је допустио да му Кармен побегне. Споља се чују гласови који славе тореадора Ескамиља. Тореадор пева своје славне куплете (*Votre toast, je reux vous le rendre / На вашу здравицу узвраћам*). И њега привлачи Кармен, али она га одбија. Сви одлазе, а Лилас Пастија јавља девојкама да су стигли кријумчари Данкаиро и Ремендадо. У изванредном квинтету (*Nous avons en tête une affaire / Нови ѓогви већ смерамо*) певају о плану да преваре стражаре и пребаце кријумчарену робу. Кармен неће поћи с њима јер очекује Хосеа. У кључном призору опере, Кармен плеше пред Хосеом уз пратњу кастањета (*Je vais danser en votre*

honneur / У Вашу часџ̄ џлесакћу сак). Хосе је гута погледом... У даљини се чују трубе које свирају на повечерје. Хосе се ломи између дужности и љубави према Кармен која је преплавила његово срце. И кад му она пребацује да је не воли, он јој у прекрасној арији о цвету (*La fleur che tu m' avais jetée / Цветџ̄ који си ми баџила*) открива да је воли. Ипак, одбија да се придружи њој и њеним пријатељи-ма и растаје се од ње. Али судбина је хтела другачије. Долази Зунига и, кад је затекао Кармен са својим подређеним, заповедио је Хосеу да оде. Он то одбија па се двојица мушкараца сукобљавају. Раздвајају их придошли кријумчари. Хосеу сада више нема повратка, следиће Кармен у планине, у слободу коју му она описује сласно и неодољиво (*Là-bas, là-bas, dans la montagne / Тамо галеко, у џланине оне*).

Трећи чин – Ноћ је у планинама покрај Севиље. Долазе уморни кријумчари, међу којима је сада и Хосе, певају о опасностима свога посла, које се заборављају кад све добро оконча. Између Кармен и Хосеа осећа се напетост. Она га се заситила и, кад јој он каже да у близини станује његова мајка, шаље га к њој. Кармен већ зна да ће њих двоје заједно поћи у смрт. Фраскита и Мерседес, баш као и Кармен, уверене су у то да се у картама може видети судбина и верују у срећу и благостање (*Mélons! Coupons! / Мешај! Сеџи!*). Кармен из карата чита своју судбину: смрт за њу и Хосеа. (*Carreau! Pique!... La mort! / Капо! Пик!... Смрџ̄!*). Кријумчари одлазе за послом, знајући да ће се девојке побринути да преваре царинике. Хосе остаје на стражи. Долази Микаела. Престрашена је, али ипак довољно храбра и одлучна да нађе Хосеа и доведе га мајци која је на самрти (*Je dis, que rien ne m' éprouvante / Рекох га ме ничеј није сџрах*). Мислећи да је она уљез, Хосе диже пушку и опали. Метак је замало окрзнуо Ескамиља који се у том тренутку онде нашао, пошавши у потрагу за Кармен коју лудо воли. Њих двојица се сукобљавају, а Кармен је стигла на време да их раздвоји. Ескамиљо их, на расанку, све позива на кориду у Севиљу. Кријумчари налазе скривену Микаелу. Финале чина је прожето Микаелиним молбама, Кармениним пркосом и изазивањима и Хосеовом љубомором. Сазнавши да му мајка умире, Хосе одлази с Микаелом.

Четврти чин – Трг у Севиљи, испред зидина арене. Дан је борбе са биковима, окупљају се посетиоци, трговци. Кармен долази с Ескамиљом и они певају кратак дует у којем изјављују љубав (*Si tu m' aimes, Carmen / Ако ме џи волиш, Кармен*). Фраскита је опомиње да се у мноштву посетилаца крије Хосе и да је вреба. Кармен се ничега не боји и храбро ће му се супротставити. Док посетиоци улазе у арену, Кармен и Хосе остају сами (*C' est toi! - C' est moi! / Ту си! - Ја сам!*). Он је обожава и преклиње је да с њим побегне, али она то одбија, све је узалуд јер она воли своју слободу. Његово стрпљење је већ при крају, прети јој, но она се не боји и баца му прстен који јој је некад дао. И док је народ у арени одушевљен Ескамиљовом тореадорском победом, Хосе убија Кармен.

Госѝ СНП-а

Реч редитеља

Позориште је увијек, ако хоће бити живо, друштвено ангажовано, без обзира да ли смо радили *Хамлеѝа* милион пута. Поготово опера мора бити жива, јер ако је опера музеј, барем нек буде весели музеј. Мислим да у тим причама опера има оно што постоји једино још у грчкој трагедији, имамо сталне приче, али репродукција тих прича, нас се мора тицати. Публика мора да оде увек из позоришта са неком мишљу.

Кармен је нетко ко се бори за слободу, ко се бори против судбине и ко ће радије бирати смрт, него живот с било којим компромисима. Кармен је у ствари слобода. То је једна опера која је настала у Француској па није то тако ни без смисла. Волим рећи

да је то предегзистенцијалистичка опера, опера која прије Сартра говори о слободи, говори о борби против судбине. Можемо и овако да кажемо: о борби против заданих ствари, јер свима нам је нешто задано и ништа није чист пут. Кармен смо сви ми.

Ми смо поново пробали читати оно што пише, а пише у тој *Кармен* много више него што смо навикли. Традиционална читања и традиција и преношење са колена на колена је оно што је најгоре за театарску уметност. Сви мисле да знају каква та Кармен треба бити, а ми покушавамо изнаћи неки пут каква је она данас. То је из женског угла и написано. Само није та жена ексцесна, него је свијет ексцесан. Ми се морамо навикнути да за нашу слободу нешто значи да је свијет око нас ексцесан а не ми као појединци. Оперска перспектива је тиме више важнија када сагледамо време у ком је опера написана, а ни до данас се није пуно променило. Не ради се само о женској перспективи, ради се о перспективи другог. О перспективи аутсајдера који покушавају да се изборе за сопствену егзистенцију и слободу и бирају слободу, па макар били и мртви.

Озрен Прохић, редитељ

О режијељу

Рођен 1968. у Загребу где је завршио Класичну гимназију, а потом дипломирао казалишну режију и радиофонију (1992) на Академији драмске уметности и књижевност (1993) на Филозофском факултету, на којем је и магистрирао темом о Крлежи. Режирао је преко педесет драмских, прозних и оперских наслова у свим важнијим позориштима и на главним фестивалима у Хрватској (ХНК Вараждин, ХНК Загреб, ХНК Ријека, ХНК Сплит, Градско казалиште Марина Држића у Дубровнику, Градско драмско казалиште „Гавела“, Театар&ТД, Дубровачке летње игре, Сплитско лето, ХНК Осијек), у Сарајеву (Народно позориште, САРТР, Камерни театар), Кобленцу у Немачкој, у Риги (Литванска национална опера), Македонији, Словенији, Црној Гори, Италији. Од његових режија истичу се: *На рубу ђамеџи*, *Хрвајски бој Марс и Краљево М*. Крлеже, *Дум Маринови сн* и *Дундо Мароје М*. Држића, *Краљ Едип* Софокла, *Херакло/Алкесџида* Еурипида, *Оресџија* Есхила, *Наџан Мугри* Лесинга, *Ујка Вања* Чехова, *Браћа Карамазови* Достојевског, *Мајсџор* и *Марјариџа* Булгакова, а од оперских наслова: *Турчин у Иџијалији* и *Севиљски берберин* Росинија, *Ријолеџо*, *Набуко*, *Мајбеџ*, *Аџила* и *Моћ судбине* Вердија, *Ђани Скики* Пучинија, *Кавалерија русџикана* Маскањија, *Орфеј* Монтевердија, *Мазеџа* Чајковског, *Фијарова женибга* и *Тако чине сви* Моцарта, *Агриана Лекуврер* Чилеа, *Окреџај заврџиња* Бритна, *Продана невестџа* Сметане. До сада је радио и три оперске праизведбе *Аска* и *вук А*. Хорозића и *Шума Сџриборова* И. Ј. Скендера, *Милева А*. Вребалов. Представе су му гостовале на бројним фестивалима. Добитник је више награда.

Ванредни је професор на Одсеку за казалишну режију и радиофонију Академије драмске уметности у Загребу, а био је дугогодишњи директор Опере ХНК у Ријеци (2005–2012).

Прохић је у СНП-у режирао (и аутор је сценографије) оперу *Милева* на музику Александре Вребалов, по либрету Виде Огњеновић, односно према драми „Милева Ајнштајн“. *Милева* је праизведена 21. X 2011. поводом обележавања 150. годишњице Српског народног позоришта, а извођена је у Београду, Загребу и у Сегедину на оперском фестивалу „Армел“. У овој, 162. сезони, а поводом обележавања 75. годишњице од обновљене Опере СНП-а, Прохић је режирао (и аутор је сценографије) Бизеову оперу *Кармен*.

Горан Крнета и чланице Хора

Дечји хор Опере СНП-а

фото А. Рамадановић

Омаж костиму – у опери *Кармен*

Идеју и концепт редитеља Прохића сам дочекала врло отворено и радознано, а измештање које ћемо имати у костиму је један нови изазов за мене као костимографа. Ослонац за костим су нам 40-те године 20. века, пратимо ту силуету и детаље, али се поигравамо и са савременим костимом. Све може бити носиво и данас, а опет све ће подсећати на 40-те и биће довољно јасно да се ради о тој декади. Сви одевни комади који су 40-тих година добили своју коначну и прочишћену форму управо због ратних прилика, присутни су и данас, мање или више редизајнирани у односу на тај период.

Паљљиво смо бирали чак и нијансе према лику и значењу. Костим главне протагонисткиње је очекивано црвене боје, она је издвојена и јасна у односу на остале. Улоге Микаеле, Фраските и Мерседес су такође означене бојом, за разлику од хорског костима који је решен ахроматски, док Дон Хосе мора да доживи трансформацију кроз костим, јер је то одраз његовог унутрашњег и спољашњег стања.

Сенка Раносављевић, костимографкиња

Марија Цвијић, Маја Андрић, Марко Живковић и Ермин Ашћерић

Балетски пар: Мина Радовић и Бојан Раднов

Чланице Хора

Чланови Хора

Извођења опере *Кармен*

Прво извођење у свету: 3. III 1875, Опера комик, Париз

Остала извођења у свету: 23. X 1875, Беч, певано на немачком; 3. II 1876, Брисел (500 извођење 1913); 28. X 1876, Будимпешта, певано на мађарском; 28. II 1878, Санкт Петербург, на италијанском; 22. VI 1878, Лондон, на италијанском, а већ 1879. певано на енглеском; 23. X 1878, Њујорк, на италијанском; 15. XI 1879, Напуљ, на италијанском; 29. III 1880, Праг, на немачком; 1883, Мексико Сити, на шпанском; 1885, Санкт Петербург, на руском; 18. VI 1893, ХНК Загреб, на хрватском (превод А. Харамбашић); 6. IV 1923, НП Београд.

УСНП-у

4. VII 1921. Редитељ К. Клеменчић, диригент Л. Матачић; В. Горскаја (Кармен), В. Григоријев (Дон Хосе), В. Трошћански (Ескамило), Ј. Лукина (Микаела), В. Ваљина (Циганска игра). – Изведено 18 пута.

18. XI 1952. Редитељ Ј. Путник, диригенти Д. Жупанић, Л. Бута, В. Шафранек, сценограф В. Маренић, костимографи М. Бабић Јовановић и С. Церај Церић, кореограф М. Олењина; Н. Крушлин, М. Врчевић, Љ. Јанковић, Ј. Јечменица (Кармен), О. Бингулац, К. Ивић (Дон Хосе), Ј. Стефановић Курсула, Д. Дујић, Д. Балтић, В. Нецков, М. Радовић (Ескамило), З. Николић, А. Чепе, И. Давосир (Микаела), Ј. Андрејевић, С. Израиловић, Б. Радак, М. Братоножић, Р. Ковачевић (солисти у балетским тачкама). – Изведено 53 пута, 23.361 гледалац.

6. IV 1963. обнова као премијера; Редитељ Ј. Путник, диригент Л. Бута, сценограф М. Лесковац, костимограф С. Јатић, кореограф Г. Македонски; М. Врчевић, Ј. Јечменица (Кармен), В. Цвејић, О. Бингулац (Дон Хосе), Д. Мариновски, Д. Балтић, Р. Немет (Ескамило), А. Чепе, И. Давосир Матановић, З. Николић (Микаела), М. Братоножић, Ј. Андрејевић, Н. Маринковић (Игра у II чину / Циганска игра / Болеро / Пасторала). – Изведено 10 пута, 4402 гледаоца.

4. III 1976. Редитељ С. Вафијадис, диригент Л. Бута, сценограф В. Маренић, костимограф М. Стојановић Маурич, кореограф Ф. Хорват; З. Николова, Ј. Јечменица (Кармен), Ш. Мардеша, В. Цвејић (Дон Хосе), Ф. Пухар, Д. Балтић (Ескамило), В. Бердовић, А. Марушевић (Микаела). – Изведено 15 пута, 5730 гледалаца.

11. I 1985. Редитељ С. Вафијадис, диригент М. Јаноски, сценограф М. Лесковац, костимограф М. Стојановић Мурич, кореограф Л. Пилипенко; А. Мухић, З. Николова (Кармен), Ш. Мардеша (Дон Хосе), М. Милановић (Ескамило), Б. Окљеша (Микаела). – Изведено 24 пута, 15.883 гледаоца.

15. XI 1997. поводом 100 година од оперских представа у Новом Саду и 50 година обнове Оперe СНП-а; Редитељ И. Молостова, диригенти Ј. Јанку, Ж. Милановић, сценограф Д. Тобцић, костимограф М. Стојановић Маурич, кореограф В. Литвинов; Д. Југовић дел Монако, М. Павловић Бараћ (Кармен), С. Коцић, С. Дубровин (Дон Хосе), Б. Вукасовић, М. Јовановић (Ескамило), В. Миленковић, Б. Окљеша, С. Чукљаш (Микаела), С. Чукљаш, Т. Обреновић, Ј. Бенка Влчек (Мерседес), Д. Јовановић, Ј. Бенка Влчек, Т. Обреновић, С. Чукљаш (Фраскита), М. Милановић (Зунига), А. Манојловић, Н. Давид (Ремендадо), И. Ксионжик, С. Ковачић (Данкаиро), С. Ковачић, Д. Хераковић (Моралес), Д. Селаковић, М. Лазић, Т. Широчка, В. Влаховић, М. Дробац, И. Оршолић, И. Ђукић (Болеро солисти). – Изведено 16 пута, 10.203 гледаоца.

8. XI 2003. обнова као премијера; Редитељ И. Молостова, диригент Ж. Милановић, режијска обнова Б. Поповић, сценограф Д. Тобцић, костимограф М. Стојановић Маурич, кореограф Л. Д. Јанку; М. Павловић Бараћ, В. Срећковић, И. Кавкалеска (Кармен), С. Коцић (Дон Хосе), Б. Вукасовић (Ескамило), С. Митровић, В. Миленковић, С. Декар (Микаела). – Изведено 9 пута, 4398 гледалаца.

Бранислав Станков и чланови Хора

Оркестар Опере

Од књижевног извора до урагана

„Али у Кармене је била ђуд као време у нашем завичају.
Никада у нашим планинама олуја није била тако близу као кад сунце блиста.“
П. Мериме

Бизеова Кармен је прославила Меримеову хероину, њен књижевни извор. Пре 173 године Кармен је створио француски књижевник Проспер Мериме (1803–1870), први пут објавивши причу у путописном журналу „Revue des deux mondes“ (1845), а две године касније и у књижном издању. Мало је било оних који су тада могли да новелу *Кармен* препознају као фикцију. Несумњиво је да је на Меримеа утицала Пушкинова поема *Циџани* (1828), позната љубавна прича о војнику Алеку и Циганки Земфири (Мериме је први ту поему превео с руског на француски језик, 1852), али причу о слободољубивој Кармен-Карменсити чуо је још раније од грофице Монтихо, док је боравио у Шпанији 1830. као млади адвокат. Мајсторски ју је уобличио, испричавши је даром толико ретким за оно време, „када се француски геније разбацавао величанственом неумереношћу, у времену романтичарске поезије и разливених романа, Мериме је остао трезвен и одмерен, задржао све најбоље од класичне форме – уклапајући у њу све најновије из душе и из мисли нашега столећа. Зато његово дело траје.“ (Жил Леметр). Новелу је иновирао свежим елементима и раног реализма и натурализма помешаних с мистиком и егзотиком и, без уплива сентименталности, Мериме у њој никад непосредно не изражава своје мишљење о људима и догађајима. У сржи је песимизам али нипошто с наглашеним осећањима него суздржан, а управо то оставља горчину која није никад пријатна. Радњу развија из карактера ликова, али тако да демонстрација не води у ретардацију, као што је то код већине романтичара. Конкретан је када пише о прожимајућој страсти, без хепиенда и осуде: млади војник Хосе, ни сам не знајући како га је Кармен навела на зло, због љубави постаје лупеж, убица Кармениног мужа, кријумчар и у наступу љубоморе убија Кармен која не трпи „узде“ ни принуде. У неколико маестралних потеза уоквирује њен портрет и загонетну ђуд: „Била је то нека необична и дивља лепота, појава која најпре зачуди али се после не може више заборавити...“ *Кармен* је права галерија путених, пркосних и поносних људи, провокативних индивидуалаца који слободно крећу у потеру за својим сновима. Због њих су несрећа и убиство

увек на помолу. Бирајући екстеријере у којима страсти још нису потрошене цивилизацијом – у лупешким крајевима Шпаније, крчмама, рубним пределима, преливајући их „локалним бојама“ и обичајима – Мериме је учинио да простор Севиље доживимо као реалан а причу као истиниту. Комбинује такве догађаје који ће бацити светлост на страст што их неприметно обузима, али тек толико да наслутимо како несвесно сами себи раде о глави пре него што их коб сустигне и савлада. И то није само у *Кармен*, тако је и у осталим новелама: *Таманіо*, *Мајіео Фалконе*, *Илоска Венера*, *Еџрурска ваза*, *Парџија џрикиџрака*, *Коломба...*, у којима нам је Мериме, као савршено васпитан писац, оставио слободу да прозремо загонетност животних покретача – љубав и слободу, јединих антипода смрти. Зато нам његове новеле допуштају да их први пут прочитамо за сат-два, а други пут их читамо цео дан, грабећи нас за душу и провоцирајући нашу мисао.

Тридесет година након што је Мериме објавио своју *Кармен*, француски композитор Жорж Бизе ће задивљујућом стваралачком снагом музички уобличити лик Кармен и уверљиво га повезати с поднебљем њене домовине као да је с њим срастао, а да никад није био у Шпанији. Захваљујући Бизеу, Меримеова *Кармен* је прослављена метафора животних врлина, задржава димензију савременог и није јој одузето оно најдрагоценије – понос у властитој трагедији.

Ивана Илић Киш

Херменеутика *Кармен* (lat. *carmen* поезија, песма, магија): француски сликар Едуар Мане портретисао је оперску певачицу Емили Амбре као Кармен (1880). Руски песник Александар Блок има циклус песама *Кармен* (1914), а *Кармен* Марине Цветајеве је нежна перцепција љубави (1917). Постоји више од двадесет филмских адаптација: *Кармен* (амерички неми филм, 1915, режија С. Де Мил, Кармен: Жералдин Фера, оперска певачица и глумица), *Gypsy Blood* (немачки неми филм, 1918, режија Е. Лубич, Кармен: Пола Негри, глумица и певачица), *The Loves of Carmen* (амерички, 1948, режија Ч. Видор, Кармен: Рита Хејворт, глумица), *Кармен, бејби* (америчко-немачко-југословенски, 1967, режија Р. Мецгер, Кармен: Ута Левка, глумица), *Прво име: Кармен* (француски, 1983, режија Ж-Л. Годар, Кармен: Марушка Детмерс, глумица), *Кармен* (шпански, 1983, режија К. Саура, Кармен: Лаура де Сол, фламенко плесачица и глумица), *Кармен* (француско-италијански, 1984, режија Ф. Роси, Кармен: Џулија Мигенс, оперска певачица, Дон Хосе: Пласидо Доминго), *Кармен* (шпански, 2003, режија В. Аранда, Кармен: Паз Вега). На мотиве Бизеове опере, руски композитор Родион Шchedрин је за балерину Мају Плисецку компоновао *Кармен свиџу* (1967). Астероид откривен 1905. назван је „558 Кармен“ и, не без разлога, „Кармен“ је и име урагана (1974).

Ермин Ашћерић, Марко Живковић, Маја Андрић и Лука Јозић

Јелена Кончар и чланови Хора

Софија Петровић и Марија Цвијић

О П Е Р А
СРПСКО
НАРОДНО
ПОЗОРИШТЕ

СРПСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

НОВИ САД

Позоришни трг 1, 21101 Нови Сад

Телефон: 021/ 6621 411 (централа)

За издавача / АЛЕКСАНДАР СТАНКОВ, управник
УЈ Опера / САНДРА МИЛАНКОВ, директор

Уредник / ИВАНА ИЛИЋ КИШ
Фотографије / ВЛАДИМИР ВЕЛИЧКОВИЋ
Обликовање плаката / КУЋА ЧУВАРКУЋА
Графички уредник / СОЊА ВИДАКОВИЋ САВИЋ
Компјутерски слог / ЉИЉАНА БИЛБИЈА
Сарадник уредника / ЛАДО ЛЕШ

Штампа / ГРАФО БОГДАНОВ, Нови Сад

Тираж 500

162. сезона 2022/2023.

www.snp.org.rs

